

MÜZE, KÜTÜPHANE VE ARŞİV BİNALARINDA PROAKTİF ÖNLEMLER

PROACTIVE MEASURES IN MUSEUM, LIBRARY AND ARCHIVE BUILDINGS

Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU

Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü

Özet: Müze, kütüphane ve arşiv binalarında tüm tarihi dönemlerin özelliklerini taşıyan eserler olan koleksiyonlar, kütüphane malzemesi ve arşiv belgelerinin bulunduğu teşhir, okuma salonu ve depolama alanlarına yönelik risk azaltıcı tedbirlerin alınması eserlerin sağlığı ve yok olmaması için gereklidir. Zira toplumsal bellek niteliğinde olan eserlerin bulunduğu bu mekanların proaktif önlemler (önceden tedbir) alınarak korunması durumunda; çalışan personel, ziyaretçiler, kullanıcılar, eserler, arşiv malzemelerinin bir acil durum ya da afette en az hasarla kurtarılmasını sağlanacaktır. Bununla birlikte çevresel risk faktörlerinden kaynaklanan bozulmalar da bu alınacak önlemler sayesinde en aza indirilecektir. Binalardaki risk faktörleriyle, eser ve arşiv malzemesinde bozulma meydana geldiği anda reaktif (tepkisel) değil, proaktif (önleyici) olarak sürekli izlemelerle önceden bu bozulmaların önlenilebileceği öngörülmelidir. İç ortamlardaki olumsuz iklimik koşullar nedeniyle personel üzerinde meydana gelebilecek stres ya da sağlık sorunlarıyla da mücadele açısından proaktif izlemeler önem kazanmaktadır. Eserlerin korunmasıyla görevli personelin güvensiz hareketlerde bulunmaması için proaktif güvenlik yönetiminin uygulanması önemlidir. Ülkemizde 4857 Sayılı İş Kanunu ile getirilen proaktif yaklaşım işyerlerinde bu tür önlemleri almayı zorunlu hale getirmiştir. Çalışmada da insan ve eser üzerindeki risklerin en aza indirilmesine katkıda bulunan proaktif önlemlerin gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Mirasın Korunması, Bilgi ve Belge Yönetimi, İş Sağlığı ve Güvenliği, Risk Yönetimi, Proaktif Yöntemler

Abstract: Risk-reducing measures are necessary for the long term health of objects (museum collections, library and archival materials) which features all periods of history located in display, reading room and storage spaces of museum, library and archive buildings. To minimize risk related with employees, visitors, users, artifacts, archival materials in case of an emergency situation or disaster time, conservation should be provided with proactive measures (prior action) at the spaces where contain artifacts which have been cultural memory of society. Additionally, deterioration caused by environmental risk factors that will be minimized through measures to be taken. When the artifacts and archival materials deterioration occurred by risk factors which are oriented interior building conditions, not reactive (immediate response), but proactive (preventive) approach should be predicted with continuous monitoring due to prevent this deterioration. Due to adverse climatic conditions in the interior environment that may occur stress or health problems on the staff level, proactive monitoring is essential. Implementation of proactive security management is also important in the case of unsafe act of the personel who is responsible of artifact protection. In Turkey, introduced by the Labour Act of Turkey Law No. 4857 which contains proactive approach, to take measures are compulsory in workplaces. In the study, it is emphasized that necessity of proactive measures which are contribute to minimizing risks of human and objects.

Key Words: Protection Of Cultural Heritage , Information and Documentation Management, Occupational Health and Safety, Risk Management, Proactive Methods

1.GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler, İktisat, Bankacılık gibi bilim dallarında önem kazanan proaktif yaklaşımlar, Tıp biliminde de proaktif tanı / teşhis ile önceden alınacak tedbirler içerir. Kütüphane, arşiv ve müze işyerlerinde ise gerek çalışanların meslek hastalığı, iş kazası ve diğer yaralanma / ölümle sonuçlanacak olumsuz etkiler ile gerekse kütüphane malzemesi, arşiv belgeleri ve müze koleksiyonlarının bozulmasına yol açabilecek olumsuz etkilerin tamamen ortadan kaldırılması ya da minimize edilmesine yönelik proaktif tedbirlerin hayata geçirilmesi önemlidir. Tıp bilimindeki erken tanı için nasıl proaktif teşhis ile sağlanan koruyucu hekimlik önemli ise, kütüphane, arşiv ve müzelerde de bozulmaya yol açabilecek faktörlere yönelik erken teşhis imkanı sağlayacak proaktif izleme ve uygulamalar bir strateji olarak belirlenmelidir.

Müze binalarında yapılan proaktif çalışmalar, uygun olmayan iç ortam koşulları ile güvenlik sorunları üzerine odaklanmıştır. Örneğin proaktif ve ciddi güvenlik önlemleri alınmış bir müzenin olabilecek hırsızlık eylemleri için daha az çekici bir hedef haline geleceği vurgulanmıştır (Art Council, 2013). Müzelerde gelişen teknolojiyle birlikte kullanılan mobil teknoloji, bilgisayarlar gibi ürünlerle “müze informatiği” kavramı çerçevesinde kurumların daha erişilebilir olması ile müze koleksiyonlarının güvenlik yönetiminde teknolojinin önemli olduğu vurgulanmıştır (Marty, 2012: 79-84). Amerika Müzeleri Birliği ise müzelerin ultraviyole ışık, sıcaklık ve bağıl nem dalgalanmaları, hava kirliliği, hasar, haşereler ve doğal afetlerin etkilerinden koruyucu proaktif önlemler almasını ve çevresel koşullarla ilgili

düzenli aralıklarla izleme çalışmalarını yerine getirmesini istemiştir (McTavish, 2006:14-15). Knell de müze koleksiyonlarına yönelik etkili bir «önleyici koruma» için «eğitim» ve “proaktif yaklaşım”ın hayati öğeler olduğunu vurgulamıştır (1994:11).

Kütüphane ve arşiv binalarında da müze binalarında olduğu gibi güvenlik yönetimi ve iç ortam koşullarının ölçülmesine yönelik proaktif çalışmalar yürütülmüştür. İç ortam koşullarındaki problemlerin teşhisine yönelik gerek noktasal okumalar gerekse sürekli okuma sağlayan veri kaydediciler kütüphane ortamlarına yerleştirilmelidir. Bununla birlikte güvenlik konusunda, güvenlik personeline de yönelik noktasal kontroller yapılmalı; bu personeller iyi bir iletişim için gerekli ekipmanla donatılmalı; eğitim, teçhizat eksikliği gibi tüm sorunları içeren ayrıntılı bir kontrol listesi hazırlanmalıdır (Shuman, 1999 :132). Breigner vd. kütüphanelerdeki risk ve sigorta yönetimi ile ilgili 6 temel adım belirlemiştir (2005). Bu adımlar: 1-Riskin Tanımlanması 2- Riskin Değerlendirilmesi: (çalışanlar, koleksiyonlar ve bina ne derece güvenli? Güvenlik zaafiyeti sonucu kurumun kaybı ne olacak?) 3-Riskten Kaçınma: (kurumun güvenlik birimi risklerden nasıl kaçınacak?) 4-Kayıp Önleme Ve Kontrolü: (çalışan, kullanıcı ve koleksiyonların kaybının önlenmesine yönelik koruyucu ve proaktif adımlar ne olabilir?) 5-Riskin Finansı: (koleksiyonu yerine koyma için ve ilave kayıpların önlenmesine yönelik finansal proaktif adımlar nelerdir?) 6-Tekrar Gözden Geçirme: Güvenlikle ilgili planlar gözden geçirilip güncelleniyor mu? çalışanlara eğitim veriliyor mu?) gibi sorulara cevap arar.

Proaktif yaklaşım ile kriz oluşumundan önce farklı alternatifler geliştirilerek, kuruma krizin zarar vermesi önenebilir (Tağraf vd., 2003: 149). Proaktif yaklaşımlar kaza veya tahribat meydana gelmeden önce, işyerinin zayıf noktalarının tespiti, risklerin değerlendirilmesi, olası hasarın tahmin edilmesi ve buna yönelik koruyucu önlemler alınmasına odaklanırken; reaktif yaklaşımlar ise, krizin meydana gelmesinden sonraki hasar tespiti, hasarın giderilmesi gibi konulara odaklanır.

2.AMAÇ

AB uyum çalışmaları çerçevesinde 1475 sayılı İş Kanunu'ndaki "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği" kavramı yerine, 4857 sayılı yeni İş Kanununda daha geniş kapsamlı ve evrensel bir kavram olan "İş Sağlığı ve Güvenliği" kavramı getirilmiştir. İş Sağlığı ve Güvenliği kavramı, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği kavramından farklı olarak, tehlikelerin önlenmesinin yanında risklerin öngörülmesi, değerlendirilmesi ve bu riskleri tamamen ortadan kaldırmak ya da zararlarını en aza indirebilmek için yapılacak çalışmaları da içermektedir. Bu nedenle kütüphane - arşiv gibi bilgi merkezleri ile müze işyerlerindeki gerek çalışanların gerekse kütüphane malzemesi, arşiv belgeleri ve müze koleksiyonlarının güvenliğinin sağlanabilmesi için gerekli olan proaktif tedbirlerin oluşturulması ve bu tedbirlere altlık sağlayacak proaktif izlemenin önemi ile ilgili farkındalığın artırılması çalışmanın amacını oluşturmuştur.

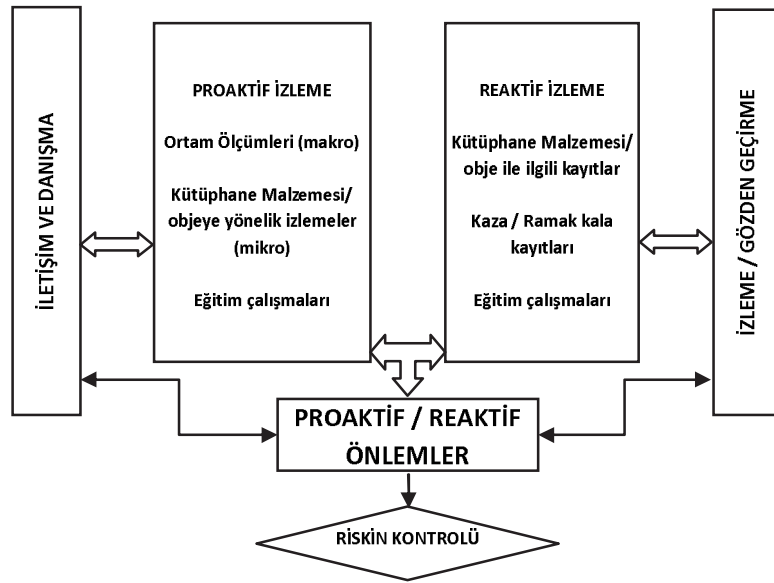
3.KAPSAM

Kütüphane, arşiv ve müze işyerlerinde gerek çalışanlar ile kullanıcılar, gerekse içinde barındırdıkları eşsiz toplumsal bellek niteliğindeki kültürel miras eserleri ile yakın geçmişe ait eserlerin korunmasına yönelik herhangi bir kaza , acil durum ya da afet meydana gelmesinden önce alınacak basit ama etkili proaktif izlemeler sonucu karar verilecek proaktif tedbirlere dikkat çekilerek; konunun ilgili işyerleri sorumlular tarafından öncelikli olarak ele alınması gerektiğinin vurgulanması hedeflenmiştir.

4.YÖNTEM

Çalışmada da performans ölçümlerine dayalı bir model geliştirilmiş, bu yöntemle risklerin kontrolü amaçlanmıştır (Şekil: 2).

Geliştirilen bu yöntem önerisinde amaç; proaktif ve reaktif izlemelerle sağlanacak verilerle oluşturulacak proaktif ve reaktif önlemlerin tanımlanması ve böylece olası risklerin kontrolünün sağlanmasıdır. Reaktif ve proaktif çalışmalar, başarılı bir risk yönetim planında olması gereken unsurlar olmakla birlikte; "önlemek ödemekten daha iyidir" prensibiyle proaktif çalışmaların daha önemli olduğu vurgulanmıştır.

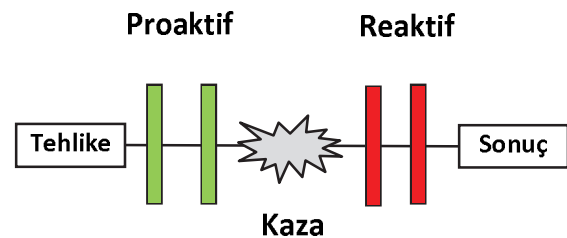
Şekil 2: Proaktif İzleme Çalışmalarına Dayalı Bir Model Önerisi

5.REAKTİF VE PROAKTİF KAVRAMI:

Kültürel miras niteliğinde olan eserler ve/veya yakın dönem bilgilerini içeren kütüphane, arşiv malzemesini bünyelerinde bulduran binalarda; eser, bina, personel, ziyaretçi ve okuyucu gibi hem obje hem de insan faktörü üzerine etki edebilecek pek çok tehlike söz konusudur. Gerek yasal zorunluluklardan gerekse uluslararası koruma kriterlerinden kaynaklanan gerekliliklere göre personel ile eserlere yönelik bir risk analizinin yapılması gereklidir. Çalışma ortamından kaynaklanabilecek olması beklenen potansiyel tehlikeler ve olası riskler tanımlanmalı; tehlikelerin ortadan kaldırılması veya risklerin kontrolü için seçilen yönetim sisteminin uygun olup olmadığı tespit edilmelidir (Özdemir vd., 2009: 32). Doğru bir performans ölçüm sistemi için proaktif izleme ve ölçüm çalışmaları tercih edilmelidir. Çalışma ortamlarında ya da eserlerin bulunduğu ortamlarda bozulma gibi herhangi bir olumsuzluk görüldü-

ğünde sadece o an için reaksiyon gösterilmeyip, önceden o bozulmanın öngörülebilmesi amacıyla bozulma meydana gelmeden önce proaktif (ölçmeye dayalı, izlenebilir) verilerin elde edilmesi gerekir.

Bu proaktif verilere göre geliştirilecek proaktif önlemler önleyici niteliktedir. Kazanın oluşmasının ardından işyerinde zarar gören veya aksayan unsurların düzeltilmesine imkan veren de reaktif önlemlerdir. Reaktif önlemler, düzeltici niteliktedir (Binyıldırım, 2007:43).

Şekil 1: Proaktif ve Reaktif Önlemlerin Sonuca Etkisi

Bunun için görevli her bir personelin kolay bir şekilde hazırlayabileceği ön tespit / kontrol formları ile sağlıklı ve daha güvenli ortamların oluşturulmasına yönelik problemlerin tanımlanması gereklidir. Bu formların;

- Mevcut durumda binada bir yapı hasarı var mı? Objelerde bir bozulma var mı?
- Binada ve objelerde olası afet risklerine karşı bir önlem var mı? Mevcut durum olası bir riske direnç gösterebilir mi?
- İç ortam koşullarındaki risklere (bağlı nem, sıcaklık, ışık, havalandırma, hava kirliliği, gürültü, toz vb.) bağlı bina ve objeler için önlemler alınmış mı?
- İç ortam koşullarına yönelik ölçme ve izleme yapılıyor mu? Bu izleme sonuçları yasal mevzuat ve ulusal / uluslararası standartlardaki ideal koşulları sağlıyor mu?
- Altyapı tehlikelerinden doğabilecek risklere karşı önlemler alındı mı?
- Paratönerler periyodik bakımdan geçiyor mu?
- Binaya ve objelere yönelik sigortalama, danışmanlık veya korumaya yönelik hizmet alımı yapıldı mı?
- Personelin iç ortam koşullarından kaynaklı bir sağlık problemi var mı? Maruziyet ölçümleri yapılıyor mu? Periyodik sağlık kontrolleri yapılıyor mu?
- Koruma konusunda gerekli eğitimler veriliyor mu? Veriliyorsa bu eğitimler hangi aralıklarla veriliyor?

- Risk değerlendirme çalışmaları hangi periyotlarla yapılıyor?
- Koruma amaçlı belirlenen stratejiler periyodik olarak güncelleniyor mu?

gibi sorulara cevap vermesi beklenir.

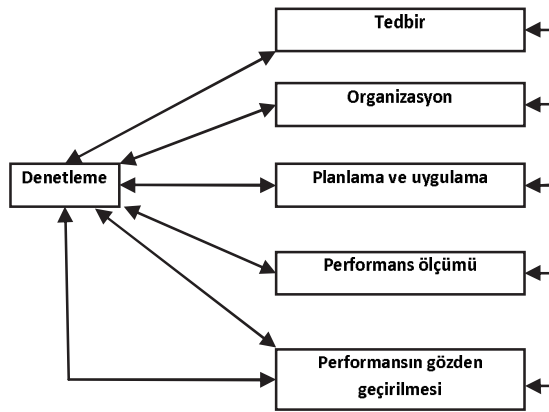
Bu şekilde problemlerin tanımlanması, halihazırda bir tehlike oluşmamış kurumlarda dahi gelecekte oluşabilecek tehlike ve risklerin öngörülerek bunların kabul edilebilir olup olmadığına karar verme çalışmalarına da katkıda bulunur. Mevzuatımızda eski “reaktif” yaklaşımlar, yerini “proaktif” yaklaşımlara bırakmıştır (Özkılıç, 2005:5). 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununda¹ da proaktif önlemlere ağırlık verilmiştir. Eski reaktif yaklaşım yerini proaktif esaslı yaklaşıma bırakmıştır (Tablo: 1).

Tablo 1: 4857 Sayılı İş Kanunu İle Getirilen Proaktif Yaklaşım Ve Eski Uygulama Olan Reaktif Yaklaşımın Karşılaştırılması (ÇAS-GEM, 2011)

ESKİ YAKLAŞIM	YENİ YAKLAŞIM
Tespit bazlı reaktif	Risk bazlı proaktif
Sınırlı çalışan katılımı	Her konuda geniş çaplı çalışan katılımı
Sertifikasız uzmanlık ve yetersiz uzman desteği	Yaygın sertifikasyon ve geniş uzman desteği
Sınırlı bilgilendirme	Haberdar etme ve diğer kişileri de kapsama
Yetersiz eğitim	Programlı ve nitelikli eğitim ve belgeleme
Sadece koruma anlayışı	Önleme ve korumaya dayalı yaklaşım

¹ 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu 20.06.2012 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kurumlarda risklerin belirlenmesinden sonra geliştirilecek tedbirlerin uygulanabilmesi, iyi bir organizasyon ve planlama gerektirir. Ardından bu tedbirlerin uygulanabilirliğini kontrol edici performans ölçümleri (izleme) ile periyodik aralıklarla bu performansların gözden geçirilmesi, başarılı bir iş sağlığı ve güvenliği sistemini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, her aşamanın da denetlenmesi gerekir (Şekil: 1).

Şekil 1: Proaktif Performans Ölçümlerinin İş Sağlığı ve Güvenliği Sistemindeki Rolü (HSE,2001:7)

Performans ölçümlerinden proaktif izlemeye: Kalibrasyonlar, periyodik muayene sonuçları, (objelere yönelik kontroller), ekipman periyodik muayene sonuçları, ortam ölçümleri, eğitim kayıtları, hedeflere ulaşma durumu, kişisel koruyucu malzeme kullanım oranları, İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) ile ilgili ödül ceza kayıtları, tehlike / risk analiz sonuçları, çalışma koşulları muayeneleri (sıcaklık-soğukluk, gürültü, nem, hava akım hızı, titreşim, aydınlatma, gaz, buhar ölçümleri, toz, radyasyon, hava kirliliği ölçümleri; Reaktif İzlemeye: Ramak kala² bilgileri, (personel ya da

ziyaretçi tarafından bina / objelere yönelik ramak kala olayları), kaza kayıtları, (objelere ait bozulma ve restorasyon bilgileri), kaza sonrası araştırma raporları, (restorasyon raporları), hastalık sonrası incelemeler gibi dökümanlar yer alır (Özdemir vd., 2009: 32).

6.FİZİKSEL BOZULMA VE İZLEME:

Müze, kütüphane ve arşiv binalarındaki eserler ile arşiv malzemesinin eskime, bozulma, değişim ve kaybolma sürecine etki eden en önemli faktörlerden biri, objeleri oluşturan özgün malzemenin fiziksel ve kimyasal uyumları olmakla birlikte; kullanım şekilleri ve buldukları ortamdaki çevre koşullarından etkilenmesidir. İç ortamlardaki konfor koşullarını oluşturan parametrelerde meydana gelebilecek riskler (ışık etkisi, sıcaklık ve sıcaklık dalgalanmaları ile bağlı nem ve bağlı nem dalgalanmaları, biyolojik etkiler, mekanik etkiler, ses etkileri ve atmosferik etkiler vb.) objelerin sağlığını tehdit etmektedir. İç ortam koşullarında önleyici (pasif) koruma kapsamında tahrip edici etkisi olmadan yapılan izlemeler (ölçümler) “ideal koruma koşulları”nın sağlanması açısından önemlidir. “Pasif / önleyici koruma” yöntemlerinden olan proaktif izlemenin iç ortamda uygulanabilir hale gelmesi kültürel miras ve diğer objelerin korunmasına önemli katkılar sunmaktadır. Kültürel mirası bünyesinde barındıran binalar için öncelikli hedef eserlerin uzun süre, sağlıklı ve güvenli olarak korunmalarıdır.

İzlemeler; hava kirliliği, bakteri, mantar örnekleyicileri, yapışkan böcek kapanı gibi basit ve pahalı olmayan ölçüm araçları ile yapılırken; veri kaydedici (data logger) gibi pahalı ve daha

2 Zarara uğratma potansiyeli olduğu halde zarara

uğratmayan olay.

kompleks cihazlarla da yapılabilmektedir. Bu veri kaydedicilerin çok sayıda veri depolayabilmelerine olanak sağlayan hafızaları nedeniyle uzun süreli ve sık okuma periyotları sağlanabileceği gibi, noktasal olarak periyodik kontrol niteliğinde spot okumalar da yapılmaktadır (Şekil: 3). Veri kaydedicilere ait veri raporları ile noktasal kontroller (spot-checks) ile elde edilen noktasal okuma kayıtlarının (spot readings) mutlaka saklanması gereklidir. Bu ilk veriler uzun dönem izleme programının amaç ve hedeflerinin belirlenmesinde kullanılacaktır. En az bir sene izlenmiş veri denetlemenin bir parçası olarak saklanmalıdır (Cassar, 2013: 24). Kurumlarda bu ölçümlerle ilgili bir personelin görevlendirilmesiyle iç ortamdan kaynaklı objeleri tehdit edebilecek olası riskler daha iyi anlaşılacak ve bu personel tarafından elde edilen veriler karar vericilerin dikkatine sunulacaktır. Ölçüm cihazı mümkünse monte edilmelidir. Bu şekilde herhangi bir yer değiştirme sonucu verinin doğruluğu endişesi giderilmiş olacaktır. Spot okumaların aynı cihazla, ölçüm yapılan aynı noktada, aynı zamanlarda, aynı prosedürler çerçevesinde yapılması sonuçların kesin doğrulukta karşılaştırılmasını sağlayacaktır. Kullanılan ölçüm cihazları düzenli olarak her 6 ay / 12 ay da bir kalibre edilmelidir.³

³ Museums Australia Victoria: Monitoring the Museum Environment, 2003. <http://www.mavic.asn.au/resources>

Şekil 3: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesinde Spot Analiz İmkanı Sağlayan Bağlı Nem ve Sıcaklık Ölçer (Üstte), İlim Yayma Vakfı Recai Mehmet Efendi Sıbyan Mektebi Kütüphanesinde Veri Kaydedici İle Yapılan Ölçüm (Altta)

7.PROAKTİF GÜVENLİK YÖNETİMİ

Eserlerde bozulmalar kısa, orta ve uzun vadede gelişebileceğinden izleme stratejileri de kısa değil uzun süreli koruma amacına hizmet etmelidir. Gelişmiş ülkelerdeki müze, saray, kütüphane ve arşiv binalarının çoğunun iç mekanlarındaki ideal çevresel koşullar, elektronik kontrollü sistemlerle sağlanmaktadır. Bu sistemlerle koleksiyonlar için

risk taşıyan ışık, uygun olmayan bağıl nem ve sıcaklık, hava kirliliği, toz gibi risk faktörleri en aza indirilmekte / ortadan kaldırılmaktadır. Riskin önlenmesi için bozucu etkenlerin iç ortama ne derece etki ettiği, “araç ve cihazlarla izleme” yoluyla tespit edilebildiği gibi, “gözlemsel izleme” ile de tespit edilerek riskler azaltılabilmektedir. Koleksiyonların bozulmaları sonucu ayrılacak konservasyon ve restorasyon bütçesine oranla çok daha az bir harcamayla pasif / önleyici konservasyon gerçekleştirilebilmektedir. İzleme de pasif konservasyonun bir parçasıdır. Çalışanlar ile kültürel miras objelerinin bulunduğu iç ortamlardaki mevcut iklim koşullarının anlaşılabilmesi için düzenli ve sık aralıklarla konfor koşullarına yönelik ölçümlerin yapılması ve kayıt altına alınması sağlanmalı; bununla beraber gerek personel gerekse eserlerdeki güvenlik de ihmal edilmemelidir. Eserlerin güvenliği ile ilgilenen personelin güvenlik ihlali gördüğünde (hatalı taşıma, hatalı depolama, hijyene dikkat edilmemesi vb.) bu ihlale karşı gerekli önlemlerin alınması (güvenlik prosedürleri ile görev tanımlarının yapılarak sorumlulukların yeniden revize edilmesi ve denetlemelerin artırılması vb.) sağlanarak kurumda bir “proaktif bir güvenlik kültürü”nün oluşmasına zemin hazırlanmalıdır. Bu şekilde tehlikeli davranış ve tehlikeli durumlar⁴ önceden alınan bu tedbirler sayesinde daha riskli durumlara

4 Heinrich geliştirdiği Domino Teori'sine göre kazaların %85'inin insan hatalarından kaynaklandığını belirlemiştir (1959). Günümüze yakın araştırmacılardan Sanders (1993) ve Shaw (1988) ise bu konuda on beş çalışma yapmış ve insan hatasından kaynaklanabilecek kaza yüzdesinin %4-90 arasında değiştiğini belirtmişlerdir. Çalışmalarında 338 kaza vakasını incelemişler ve kazaların %50'sinde temel sebebin insan hatası olduğunu, fakat kazaya sebebiyet veren unsurun tek başına insan hatası olmadığını belirtmişlerdir (Dizdar, 2001:26-31).

sebebiyet vermeden önlenebilir. Kurum içindeki bu “iç denetim”; doğabilecek risklere ilişkin proaktif tedbirleri almayı amaçlayan, çağdaş ve uluslararası standartlara uygun, kaliteli ve üstün vasıflı objektif bir denetim niteliği taşımaktadır (Aksoy, 2002: 62).

Proaktif uygulamalar kapsamında riskli gruplar olarak anılan yaşlı, engelli ve çocuklara yönelik önlemler de üzerinde durulması gereken bir diğer konudur. Özellikle hızla yaygınlaşan “proaktif kütüphanecilik” kavramı kapsamında; müze güvenliği, engellilerin güvenliği ve müze ile kütüphanelere daha rahat ulaşımının sağlanabilmesi (erişilebilirlik), müze ve kütüphane binalarının fiziki düzenlenmelerinin yapılması (rampa, daha geniş açıklıklar, asansörler, daha uygun oturma grupları ve raflar vb.) istenmektedir. Yine kamu sağlığını ilgilendiren AIDS ve bulaşıcı hastalık gibi konularda hem personelin hem de kullanıcıların eğitilmesi / bilinçlendirilmesine yönelik posterlerin, reklamların asılması tavsiye edilmektedir (Epstein, 2003:1-32).

Tüm bu uygulamalar olası bir kaza ya da acil durumu önleyici niteliktedir. Kütüphaneci olarak görev yapan personelin görev tanımında proaktif olması gerekliliği ifade edilmelidir⁵. Zira kütüphanedeki eser / arşiv malzemesinin yanlış kullanımına bağlı hasarlar, kütüphane içi ve çevresinden kaynaklı “riskleri önceden öngörebilen personel” sayesinde sağlanabilecektir. Personelin ergonomi, psikososyal, hijyen risk etmenlerinden

5 İngiltere'deki Warwick Üniversitesi'nde görev yapan kaliteden sorumlu idari memurun görev tanımı yapılırken bilgi, yetenek ve deneyim kısmında duyarlı ve proaktif olması istenmektedir (Stanley vd., 2005:173).

etkilenmemesi için de eğitim çalışmalarına önem verilmelidir.

Risk önleyici tedbirler kapsamında yapı ve objeleri tehdit edebilecek fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkenler göz önünde bulundurularak, tüm risklerin azaltılması ve/veya en aza indirilebilmesi için gereken önlemleri içeren analiz çalışmalarının yanında bina güvenliğine yönelik de proaktif önlemler alınmalıdır. Statik açıdan ve çatı yükleri (uzay çatı sistemleri, kar yükü, rüzgar yükü vb.) ile çatı yangınları (yangına dayanıklı malzeme seçilmemesi, periyodik bakım ve temizlik yapılmaması, havalandırma yapılmaması vb.) açısından binanın değerlendirilmesiyle beraber binanın olası bir hırsızlık, sabotaj durumlarına karşın emniyet tedbirleri de önemlidir. CCTV (Kapalı Devre TV Kamera Sistemi), güvenlik görevlileri, akıllı kartlar, alarm sistemleri, eğer yapılar topluluğundan oluşan bir kompleks ise tek merkezden kontrolü sağlayan güvenlik sistemleri vb. proaktif önlemler alınmalıdır. Acil durumlara yönelik alternatif enerji kaynaklarının önceden temini de göz ardı edilmemelidir.

Doğal afet etkilerinden depremin zararlarına karşı hiçbir zaman tümüyle tedbir alınamamaktadır. Ancak depremin tek bir obje ya da tüm koleksiyon üzerindeki deprem risklerinin etkisi, yaklaşık olarak değerlendirilir. Basit, ucuz önlemler önceden alınırsa önemli bir biçimde bu etkiler azaltılabilir. Sergilemedeki ya da depodaki eserlere yönelik; eserin hareketini kısıtlamak ve kontrol etmek, eseri desteklemek, yakın çevresinde yer alan tehditlerin en aza indirildiğinden emin olmak, depremin eseri doğrudan etkileyen gücünü azaltmak gibi temel tedbirlerle deprem zararlarından önemli ölçüde korunabilir. Uygun

sergileme teknikleri koruma girişimlerinin önemli bir parçasıdır (Podany, 2001:1-10).

Kuruluşlarca acil durum ve afetlere hazırlık çalışmaları kapsamında önceden “acil müdahale ekipleri” kurulmalıdır. Bu ekiplerin önceden belirlenmesi, “kişisel koruyucu donanımlar” ile teçhizatlandırılması, arama kurtarma ve acil müdahale gibi ekiplerin önceden belirlenmesi afet ve acil durumlarda en hızlı ve etkin müdahaleye imkan tanıyacaktır⁶.

Bu tür acil durum ekiplerinin önceden kurulmaması durumunda, koordinasyonsuzluk, eğitimsizlik ve gerekli teçhizatın temin edilememesi nedeniyle müdahalede gecikmeler yaşanması olasıdır. Bu nedenle proaktif çalışmalarla önceden paydaş kurumlara danışılarak ve uzman kişilerden yardım alınarak (paydaş kurumlarla koordinasyon, hizmet alımı vb.), riskli bir durumun “erken uyarı sistemi” gibi çalışacak izleme araçlarıyla tespiti ile; alarm, sensör sistemi ve yangın söndürme

6 AIC (Amerikan Tarihi ve Artistik Eserlerin Konservasyonu Enstitüsü) tarafından kurulan Acil Müdahale Ekibi, ABD Kaliforniya Eyaleti Huntington Sanat Galerisinde 1985 yılında meydana gelen yangının ardından müdahalede bulunmuştur. Ekip, yangından hasar gören veya etkilenen eserlerden; tekstiller, perdeler, mermer ve bronz heykeller, mobilya, resim çerçeveleri, gümüş, cam ve seramikler, koleksiyonların yerleştirilmesi ve kitapların korunması ile ilgili görev dağılımını yaparak restorasyonlarını sağlamıştır. Galerinin bir bölümünde yer alan kitaplıkta bulunan 25.000 adet kitabın restorasyonu ile ilgilenen Ron Tank raporunda; kitap ve kağıt koruma personeli, sanat referans kütüphanecisi ve on üç kişilik gönüllü bir ekip ile kitaplara nüfuz eden zararlı karbon ve yağlı kurum tabakasının kaldırıldığını, kitapların ve raflardaki kurumların vakumla alındığını ve kitapların yerine konmadan önce rafların iso-propil alkolle silindiğini (4 ölçek suya, 1 ölçek iso-propil alkol oranında) ve tüm sürecin toplamda 500 saati bulduğunu belirtmiştir (Roberts, vd.,1988: 1-31).

sistemleri gibi donanımlarla da erken müdahale edilmesi objelerin korunmasına katkı sağlayacaktır.

Deprem yanında yangınlar ve su baskınları da müze, arşiv ve kütüphane binalarındaki insanlar ve değerli belgeler için büyük bir risk oluşturmaktadır. 1999 yılındaki Fransa Lyon Üniversite Kütüphanesi yangını, 2004 yılındaki Almanya Weinmar'daki Herzogin Anna Amalia Kütüphanesi yangını bunlardan bazılarıdır (Knoche, 2005: 1-122). Paratoner gibi yıldırım koruyucuların önceden tesis edilmemesi durumunda da yangınların meydana gelmesi olasıdır. Duman ve ısı sensörü gibi algılayıcıların bulunmadığı bir ortamda yangın, yanıcı ve parlayıcı ortamlarla (doğalgazla çalışan bir ocak, kimyasallar vb.) birleştiği zaman patlama etkisi yaparak yangının daha da büyümesine yol açabilir. Eserlere çok zarar veren dumanın tahliyesine imkan tanıyacak sistemlerin kurulması önem kazanmaktadır. Buna benzer önlemler alınmadığı zaman eserlerin kurtarılması, kurtarıldıktan sonra restorasyonları için büyük bütçeler harcanması gerekebilir. Aynı zamanda hasar durumunda eserlerin özgünlüğü de kaybolacaktır. Bu nedenlerle "yüksek güvenli proaktif güvenlik sistemleri"nin binalara yerleştirilmesi gereklidir.

Doğal afetlerde eserlerin restorasyonları mümkün olmayacak şekilde ağır hasar almaları ya da tamamen yok olmaları durumlarına yönelik tüm kayıtlar (eser, arşiv ve kurumsal kayıtlar) "dijital veri" halinde saklanmalıdır. Bunun için veri bankalarının kurulup, verilerin hem kurum içi, hem de kurum dışında saklanmasına önem verilmelidir.

8.TARTIŞMA

Çalışmada vurgulandığı üzere gerek kütüphane, arşiv ve müze işyerleri çalışanları gerekse bu iş-

yerlerinin bünyesinde bulunan malzeme, belge ve koleksiyonlara yönelik proaktif izleme çalışmalarına dayalı proaktif tedbirler göz ardı edilmemelidir. Reaktif önlemler yani olası bir kaza, acil durum ya da afet meydana geldiğinde "tepkisel" olarak ortaya konacak önlemlerdir. Asıl olan herhangi bir kaza meydana gelmeden tahribatı tamamen ortadan kaldıracak ya da minimize edecek proaktif önlemlerin alınmasıdır. Bunun için, kütüphane, arşiv ve müze işyerleri yöneticileri;

- a) İşyeri düzenli olarak "proaktif izleme" metodlarıyla izleniyor mu?
- b) Hasara yola açabilecek unsurların (bağlı nem, sıcaklık, ışık, hava kirliliği kaynaklı uygun olmayan çevresel koşullar, haşere, güvenlik, afet vb.) etkilerini azaltmak için "proaktif önlemler" alındı mı?

Sorularının cevaplarını aramalıdır.

Proaktif izlemeler; (a) kütüphane, arşiv ve müze işyerlerinin bütününde (makro), özellikle de sergileme, okuma, depolama alanları olan anahtar alanlarda (mikro) hem çalışanlara hem de objelere yönelik periyodik olarak sürdürülmelidir.

Bu izlemelere dayalı proaktif önlemler de (b) yine aynı şekilde makro ve mikro ölçeğe odaklanılarak kesintisiz olarak çalışmada önerilen modele bağlı olarak kurum içi ve dışı paydaşlarla sürekli iletişim ve danışma halinde tehlikelerden kaynaklı risklerin kontrolüne kadar sürdürülmelidir.

9.SONUÇ

Müze, kütüphane ve arşiv binalarında proaktif amaçlı gerek personele, eserlere ve binaya yönelik (iç ortam ve çevreden kaynaklanabilecek riskler) proaktif performans ölçümlerinin yapılması ve

bunlara yönelik reaktif (tepkisel) değil proaktif (önceden) önlemlerin alınması başarılı bir risk yönetimi için gereklidir. Bu risk yönetimi, tüm risklerin tanımlandığı ve bu risklere karşı mevcut mevzuat çerçevesinde ayrıntılı bir eylem planı gerektirir. Plana göre tüm riskler tanımlanmalı ve bu riskler kabul edilebilir düzeye indirgenmelidir. Sürekli gözden geçirme (izleme) ile de daha sonra alınması gereken ek tedbirler sisteme entegre edilmelidir. Tüm bu proaktif çalışmalarla,

- TS - EN - ISO gibi ulusal / uluslararası standartlarda hem insan odaklı hem de obje odaklı reaktif ölçümlerin yapılması,
- Bu belirlenen verilerle risk analizlerinin yapılması ve sonuçların önceliklendirilmesi,
- En riskli faktörden başlamak üzere tüm risk etmenlerinin minimize edilmesi,
- Bu amaçla kısa, orta ve uzun vadeli iyileştirme stratejilerinin hazırlanması, bunların periyodik olarak gözden geçirilmesi,
- Performans ölçümlerinin sadece belirli bir gruba değil, binanın geneline hitap eden kapsayıcı bir bakış açısı ile ele alınması,
- Kültürel miras barındıran yapılarda herhangi bir acil durum / afet olduktan sonra değil afet olmadan önce koruma tedbirlerinin geliştirilmesi,
- Tüm risklerin kontrol alınması, sağlanmalıdır.

Böylece, toplumda koruma kültürünün edinilmesi ve bunun sürdürülebilirliği sağlanabilir. Bunun için, 4857 sayılı İş Kanunu ve 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu gereğince yasal mevzuatlarda denetim unsuru olması önemlidir.

KAYNAKÇA

AKSOY, T., (2002). Tüm Yönleriyle Denetim, AB İle Uyum Sürecinde Denetimde Yeni Bir Paradigma, Etkin Hukuk Yayınları, Ankara

ARTS COUNCIL ENGLAND (2013). A Practical Guide Security In Museums And Galleries: The Museum Security Toolkit

BİNYILDIRIM, T., (2007). Risk Analizini Doğru Anlamak ve Uygulamak- Mühendis ve Makina Dergisi, İş Sağlığı ve Güvenliği Özel Sayısı, Cilt : 48, Sayı: 567

BREIGHNER, M., PAYTON, W., DREWES, J., MYERS, G., (2005). Risk And Insurance Management Manual For Libraries, Library Administration And Management Association

CASSAR, M., (2013). Environmental Management: Guidelines for Museums and Galleries, Routledge

DİZDAR, E., (2001). Kaza Sebeplendirme Yaklaşımları. Türk Tabipleri Birliği, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi

EPSTEIN, R., (2003). Proactive Librarianship: Marketing and Public Relations A Manual for Workshop Presenters, International Network For The Availability Of Scientific Publications (INASP)

KNELL, S., (1994). Care of Collections, Leicester Readers in Museum Studies, Routledge.

KNOCHE, M., (2005). The Herzogin Anna Amalia Library After The Fire, IFLA Journal, Volume 31, No. 1

- MARTY, P., (2012).** Museum Informatics: People, Information, And Technology In Museums (Editors: Paul F. Marty, Katherine Burton Jones), Routledge
- MCTAVISH, H. T.,(2006).** Performance Audit Of: Museum Artifacts and Archival Records, Michigan Historical Center- Depratment Of History, Arts and Libraries
- ÖZDEMİR, Ş. ve TOPÇUOĞLU H., (2009).** İş Sağlığı Ve Güvenliği Performans Ölçümü Ve İzleme, Mühendis Ve Makine Dergisi, Cilt:50 Sayı:592
- ÖZKILIÇ, Ö., (2005).** İş Sağlığı Ve Güvenliği Yönetim Sistemleri Ve Risk Değerlendirme Metodolojileri, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Ankara
- PODANY, J., (2001).** Müze Koleksiyonları İçin Afet Hazırlıkları, İstanbul Afete Hazırlık Eğitim Projesi, B.Ü. Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, İstanbul
- ROBERTS, B., (1988).** An Account Of The Conservation And Preservation Procedures Following A Fire At The Huntington Library And Art Gallery, Journal Of The American Institute For Conservation (JAIC), Volume 27, Number 1, Article 1
- SHUMAN, A., (1999).** Library Security And Safety Handbook: Prevention, Policies, and Procedures, American Library Association
- STANLEY, T., ve KILLICK, S., (2005).** Library Performance Measurement in the UK And Ireland, Association of Research Libraries ve Society of College, National And University Libraries
- TAGRAF, H., ve ARSLAN, T., (2003).** Kriz Oluşum Süreci Ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım, C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1
- 4857 Sayılı İş Kanunu ile 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu** Ve İlgili Mevzuat
 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ÇASGEM Eğitim Notları, (2011-2012)
- URL1: HSE (HEALTH AND SAFETY EXECUTIVE (2001).** A Guide to Measuring Health & Safety Performance. <http://www.hse.gov.uk/opsunit/perfmeas.pdf> 01.07.2014 tarihinde erişildi
- URL2: SIEMENS (2010).** What Ensures Optimal Protection For My Archive And Library? <http://www.hqs.sbt.siemens.com/> 02.07.2014 tarihinde erişildi
- URL-3: MUSEUMS AUSTRALIA VICTORIA (2003):** Monitoring The Museum Environment. http://www.mavic.asn.au/assets/Info_Sheet_6_Environmental_Monitoring.pdf 05.07.2014 tarihinde erişildi